

4116

امامت (۱)

سیری در مسائل و مسایل کلامی امامت عامه

روح الله شاکری زواردهی

عضو هیات علمی دانشگاه تهران

سرشناسه	: شاکری زواردهی، روح‌الله، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: امامت (۱): سیری در مبانی و مسایل کلامی امامت عامه / روح‌الله شاکری زواردهی؛ ویراستار محمدرضا مجیری.
مشخصات نشر	: قم: حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی مهدویت: دانشکده اصول دین، ۱۳۹۷.
مشخصات فیزیکی	: ۲۰۶ ص.
شابک	: ۱۲۰۰۰۰ ریال : 978-600-8372-33-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
تعداد صفحات	: کتابنامه: ص. ۱۷۰ - ۱۸۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: سیری در مبانی و مسایل کلامی امامت عامه.
موضوع	: امامت
موضوع	: Imamate
شناسه افزوده	: حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی مهدویت
رده بندی کنگره	: ۲۳BP - ۳ الف ۸ ۱۳۹۷
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۱۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۰۷۲۵۶

انتشارات دانشکده اصول دین

امامت (۱) - سیری در مبانی و مسائل کلامی امامت عامه

- مؤلف: روح‌الله شاکری زواردهی
- ویراستار: محمدرضا مجیری
- ناشر: انتشارات مرکز تخصصی مهدویت و انتشارات دانشکده اصول الدین
- صفحه‌آرا: رضا فریدی
- طراح جلد: عباس فریدی
- نوبت چاپ: اول/تابستان ۱۳۹۷
- مجری چاپ: گروه فرهنگی آثار غدیر
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۲-۳۳-۲
- شمارگان: هزار نسخه
- قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است.

○ قم: انتشارات مرکز تخصصی مهدویت/خیابان شهلا/کوچه امار (۲۲)/بن بست شهید علیان، پ ۲۴/

ص.پ: ۱۱۹-۳۷۱۳۵/تلفن: ۳۷۴۹۵۶۵۰ و ۳۷۴۸۰۱ (داخلی ۱۳۳)/فاکس: ۰۲۵-۳۷۳۷۱۶۰

- www.mahdi313.ir
- entesharatmarkaz@chmail.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به پدرم

که عشق ورزیدن و دلدادگی به ساحت
مقدس اهل بیت علیهم السلام به ویژه امیرالمؤمنین
علی علیه السلام و حضرت زهرا علیها السلام آرام و قرار
نداشت.

آنکه آفتاب مهرس همچون پابرجاست و
هرگز غروب نخواهد کرد

بسم الله الرحمن الرحيم

اعتقاد به امامت امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام به عنوان جانشین و خلیفه بلا فصل پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله پایه و اساس مکتب تشیع است و آن را از سایر فرقه های اسلامی متمایز می کند.

اختلاف در مورد امامت مسلمین پس از رسول خدا از مهم ترین اختلافاتی بود که در صدر اسلام رخ داد و نظام سیاسی، اجتماعی و حتی اعتقادی و فقهی جامعه اسلامی را دستخوش دگرگونی شدید و بی سابقه ای نمود که در طول تاریخ اسلام، از صدر تاکنون آثار آن نمایان و مشهود است، به گونه ای که علما، بر جدیت تکلیف و رن باری که پدید آمد و انسان های بی گناهی جان خود را به دنبال این اختلاف از دست دادند، آراء اعتقادی و فتاوی فقهی تفاوت چشم گیری پیدا کرد.

شیعیان، به ویژه امامیه، اثناء شری اعتقاد دارند جانشینان پیامبر اسلام باید توسط خداوند انتخاب شوند و به وسیله پیامبر به مردم معرفی شوند. اینان معتقدند پیامبر اسلام، حضرت محمد صلی الله علیه و آله امام علی علیه السلام را به عنوان جانشین خود معرفی کرد و سلسله امامت پس از ایشان به اراده الهی و امر پروردگار عالمیان در اولاد طاهری نشان قرار گرفت.

از منظر شیعه امامیه اثناعشری امامان پیامبر همه وظایف ایشان را به جز مقام اخذ و گرفتن وحی - که با ختم نبوت تمام شد - به عهده دارند. امام مسلمین از بین پیروان دین را به عهده داشته و مرجعیت علمی و دینی برای او ثابت است. او در مقام ولایت بر مبنای عهده دار مدیریت و برنامه ریزی امور معنوی و تکاملی و تزکیه نفوس علاوه بر مدیریت اجتماعی و سیاسی است.

جایگاه بلند مقام وصایت پیامبر و امامت مسلمین اقتضای آن را دارد که تحقیق های دامنه داری در گستره زمان حیات انسانی و متناسب با سطح نیاز علمی و درک بشری و بررسی سؤالات و یا شبهات پیرامون مصداق جانشین پیامبر اسلام صورت بگیرد. از این رو در تالیف حیات جامعه شیعه، اندیشمندان و عالمان شیعی توجه خاصی به اثبات خلافت امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام و امامت بر مسلمین پس از پیامبر داشتند و در این زمینه مطالب و مباحث ارزشمند مستند به استدلالات علمی و مستدلانه ارائه کردند.

کتاب پیش رو، حاصل تلاش علمی برادر فاضل و ارجمند جناب حجت الاسلام والمسلمین روح الله شاکری زواردهی از محققان و اساتید مرکز تخصصی مهدویت است که به درخواست این مرکز تالیف شده است. لازم است از ایشان و نیز همه عزیزانی که در سامان یافتن این اثر علمی همکاری کردند، به ویژه جناب حجت الاسلام والمسلمین کلباسی مدیر محترم مرکز تخصصی مهدویت و جناب حجت الاسلام والمسلمین مصلحی معاون آموزش این مرکز تشکر و سپاسگزاری نمایم.

مهدی یوسفیان آرائی

معاون پژوهش مرکز تخصصی مهدویت حوزه علمیه قم

فهرست مطالب

کلیات	۹
مقدمه	۱۰
ضرورت طرح مباحث امامت	۱۲
۱. جدی گرفتن شبهات، شرح شده در مورد ائمه علیهم السلام به ویژه امیرالمؤمنین و امام مهدی علیه السلام	۱۲
۲. عدم محدودیت پیشینه و تاریخچه این بحث، یکی مقطع خاص	۱۴
۳. فراوانی منابع و متفاوت بودن نگاهها	۱۵
فصل اول . بررسی دو گفتمان امامت و خلافت	۱۷
معناشناسی امامت	۱۸
معنای اصطلاحی امامت	۲۱
امامت در نگاه امامیه	۲۱
امامت در نگاه اهل سنت	۲۵
تحلیل و بررسی تعاریف ارائه شده از ناحیه فریقین	۲۷
الف. موارد اشتراکی در تعریفها	۲۷
ب. موارد اختلافی در تعریفها	۲۷
ج. تعاریف علمای شیعه از امامت	۳۰
د. دیدگاه حکیم عبدالرزاق لاهیجی	۳۱
معناشناسی خلافت	۳۶
۱. معنای لغوی خلیفه	۳۶

۲. خلیفه در اصطلاح مسلمانان ۳۹
۳. خلیفه در اصطلاح اسلامی ۳۹
- رابطه امامت و خلافت ۴۲
۱. حق حاکمیت و داوری ۴۲
۲. دوری از هر نوع ظلم و ستم ۴۳
۳. تعلیم اسمای الهی وحدت ملاک در امام و خلیفه ۴۵
۴. امامت در نگاه شیعه ۴۶
۱. ولایت شهری یا حاکمیت سیاسی ۴۷
۲. مرجعیت دینی و تفسیر معصومانه از آموزه‌های دینی ۴۸
۳. هدایت در نهان ولایت پلنی ۵۲
- جمع بندی ۵۷

فصل دوم . بررسی و تحلیل مفهوم ولایت و اقسام آن ۵۹

- چیستی ولایت ۶۰
- معنای لغوی ولایت ۶۳
- معنای اصطلاحی ولایت ۶۷
- الف. ولایت در نگاه مفسران ۶۷
- ب. ولایت در نگاه فلسفه اسلامی ۶۹
- ج. ولایت در نگاه عرفای مسلمان ۷۰
- د. ولایت در نگاه متکلمان اسلامی ۷۳
- انواع ولایت ۷۶
- یک. ولایت تکوینی و ولایت تشریعی ۷۶
- دو. ولایت خدا، ولایت طاغوت ۹۱
- سه. ولایت مطلقه و ولایت مقیده ۹۴
- چهار. ولایت عطایی و ولایت کسبی، ولایت عام و خاص ۹۹

فصل سوم . مبانی امامیه در مسئله امامت ۱۰۱

- مقدمه ۱۰۲

- مبنای اول. تداوم فیض و استمرار وجود امام علیه السلام ۱۰۲
- فیض در لغت ۱۰۴
- فیض در اصطلاح ۱۰۴
- برهان لزوم واسطه در فیض ۱۰۶
- توصیف اولین فیض (ویژگی‌های نخستین صادر از منظر حکمیان) ۱۰۹
- ائمه علیهم السلام وساطت در فیض ۱۱۱
- تجرب‌های دینی از نخستین صادر (واسطه فیض) ۱۱۲
- مدافعت نخستین صادر (واسطه در فیض) از نظر دانشمندان اهل فن ۱۱۴
- مبنای دوم. تدریج هدایت و استمرار وجود امام علیه السلام ۱۱۶
- مرحله اول: فلسفه خاتم از نظر قرآن ۱۱۶
- مرحله دوم: نقش امام در فلسفه خاتم از نظر قرآن ۱۲۰
- مبنای سوم. ملازم بودن حقیقت امام با تنصیص و استمرار ۱۲۳

فصل چهارم . رویکرد مذاهب و فرق کلامی به راه‌های شناخت و گزینش امام با

تأکید بر دیدگاه امامیه ۱۲۵

- بررسی فرضیه‌های سه گانه در مسأله خلافت و جاسینی پیاپی علیهم السلام ۱۲۶
- جایگاه تنصیص در امامت ۱۲۷
- معناشناسی نص ۱۲۸
۱. نصوص فعلی ۱۳۰
۲. نصوص قولی ۱۳۱
- تبیین راه‌های تشخیص امام ۱۳۳
- رویکرد مذاهب و فرق مختلف کلامی ۱۱۳
۱. دیدگاه معتزله ۱۳۳
۲. دیدگاه اشاعره و اهل حدیث ۱۳۵
۳. دیدگاه زیدیه ۱۴۰
۴. دیدگاه اسماعیلیه ۱۴۴
۵. دیدگاه شیعه امامیه ۱۴۸

- شواهد عقلی و نقلی برانتصابی بودن امامت و خلافت ۱۵۱
- الف. امامت و رشد بینش سیاسی و اجتماعی ۱۵۱
- ب. امامت و آینده مصالح سیاسی اسلام ۱۵۶
- ج. امامت و دفاع از تهاجمات فکری ۱۵۹
- د. امامت و تفسیر و تحلیل صحیح مسائل عقیدتی و عملی ۱۶۱
- ه. امامت و جبران نیازهای قانونی بشر در بستر زمان ۱۶۴
- و. ولایت پادشاه اکرم عزله و یارانسان از مسئله جانشینی و خلافت ۱۶۷
- تلقى ولایت پیام عزله از امامت و خلافت ۱۶۷
- کتابنامه ۱۷۰
- نمایه ۱۸۷
- آیات ۱۸۷
- روایات ۱۹۱
- اعلام ۱۹۳
- اصطلاحات ۱۹۹
- کتاب ها ۲۰۳
- فرقه ها و مذاهب ۲۰۶

کلیات

مقدمه

امامت و رسبری، موارد تاریخ یک ضرورت در جامعه بشری بوده است؛ به طوری که هیچ جامعه‌ای بدون آن نبوده و نیست. از منظر دین، امامت صرفاً بعد اجتماعی ندارد؛ بلکه از ابعاد دیگر هم جایگاه خاصی دارد. جدی‌ترین خواسته خداوند از پیامبرش، ابلاغ امامت بود؛ آن گونه که زیباترین فراز تاریخ اسلام، در غدير خم و با نصب امیرالمؤمنین علیه السلام رقم خورد. همگان به امیرالمؤمنین علیه السلام تب یک گفتند و حتی بان بن ثابت، این واقعه را به شعر درآورد؛ ولی مدتی نگذشت که گروهی با این بیعه الهی به نزاع پرداختند. شاید بتوان گفت اولین نزاع بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مسأله امامت اتفاق افتاد تا جایی که یکی از صحابه پیامبر گفت: «تمام بلاها و مصایب از همان بود که بین ما و نوشته پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حائل و مانع شدند». هنگامی که بیماری پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شدت گرفت، حضرت فرمود: «کاغذ و دوات بیاورید تا برای شما چیزی بنویسم که بعد از من گمراه نشوید». عمر گفت: «تب بر پیامبر غلبه کرده است؛ ما را کتاب خدا بس است». پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «رخیزید که تنازع و اختلاف نزد من شایسته نیست».

بعد از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم مسلمانان به دو گروه تقسیم شدند؛ گروهی راه و خطی غیر اهل بیت علیهم السلام و سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را برگزیدند و شعار «حسبنا کتاب الله» را سرلوحه کار خود قرار دادند. آنان از اهل بیت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روی تافتند و جایگاه جانشینی و خلیفه الرسول را به یک امر ساده دنیوی یعنی رتق و فتق امور مسلمین تنزل دادند. در مقابل، گروهی بر اساس و سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و پایبندی به اوامر الهی، معتقد بودند. امام علاوه بر مقام و جایگاه حاکمیت سیاسی، دارای مرجعیت دینی و تفسیر معصومانه از

آموزه‌های دینی و ولایت باطنی است. این دو ویژگی اخیر، تفکر شیعه امامیه را از سایران ممتاز کرده، آن را در قلّه اندیشه اسلام ناب قرار داد.

هویت تشیع را پیروی از ائمه معصومین علیهم‌السلام و امامت امیرالمؤمنین علیه‌السلام و فرزندان معصومین تشکیل می‌دهد. شیعه کسی است که امامان اهل‌بیت را به‌عنوان امام واجب طاعه در همه ابعاد دینی، سیاسی و فرهنگی و اخلاقی و اجتماعی پذیرفته است و خودش را مازم به پیروی همه جانبه از این بزرگواران می‌داند؛ بنابراین درست است که اختلاف شیعه با دیگر مذاهب اسلامی فقط در مسأله امامت نیست؛ ولی همه این اختلافات مسأله امامت برمی‌گردد؛ چون شیعه همه این مسائل را از مکتب اهل‌بیت دریافت می‌کند. در حقیقت فصل ممیز تشیع از سایر مذاهب اسلامی، به امامت است؛ لذا معتقدان به این تفکر را شیعه می‌گویند.

آنچه در این نوشتار می‌آید، تبیین صحیح مسأله امامت در تفکر شیعه امامیه است که در دو جلد تقدیم می‌شود. جلد اول جستاری در مبانی و مسائل کلامی امامت عامه است که پیش روی شما مخاطبین بزرگوار قرار دارد و در جلد دوم به ادله عقلی و نقلی امامت خاصه و تأکید به شبهات جدید در این زمینه پرداخته شده است؛ اما این که مؤلف چه مقدار در این تلاش موفق بوده است را برعهده خوانندگان فهیم می‌سپاریم. امید است خداوند تبارک و تعالی این نوشتار را در طریق صواب قرار داده، ما را مشرکین هدایت و لطف خود قرار دهد.

صفحات پایانی این کتاب، مصادف شد با رحلت پدر عزیز و ارجمندم، مرحوم حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ عیسی شاکری - رضوان الله تعالی علیه - پدری که بذریعۀ محبت اهل‌بیت علیهم‌السلام را در جانم نشاند و وجودم را مملو از عشق امیرالمؤمنین علیه‌السلام کرد. انسان وارسته‌ای که خالصانه نیم قرن به تبلیغ و نشر معارف اهل‌بیت عیسی شاکری و طهارت علیه‌السلام همت گماشت و سرانجام با یاد خداوند متعال و ذکر امیرالمؤمنین علیه‌السلام سرای ابدی شتافت. از ساحت قدسی ذات اقدس الهی عاجزانه می‌خواهم اگر ثوابی بر این نوشتار حقیر است، به روح بلند آن عبد الهی نثار شود.

روح‌الله شاکری زواردهی

عضو هیئت علمی پردیس فارابی

دانشگاه تهران

ضرورت طرح مباحث امامت

آنچه ضرورت بحث امامت را بیان می‌کند این است که ما در بحث امامت عامه، علی‌رغم اختلافات با اهل سنت، در برخی زمینه‌ها اشتراک نظر نیز داریم؛ مثل ضرورت وجود امام در هر زمان و این که جامعه بدون امام نمی‌شود و این که امام باید اجمالاً دارای خصوصیتی نظیر حریت و آزاد بودن مسلمان بودن و عدالت باشد و... ولی در بحث امامت خاصه، چون بحث از مصادیق مقام امامت است که در آن مورد با شخصیت‌های مورد نظر اهل سنت توافق نداریم، در طول تاریخ به شکل‌های مختلف مسأله امامت در تفکر شیعه امامیه، مورد حمله شبهات قرار گرفته است؛ از این رو لازم است به این شبهات، پاسخ جدی و مستدل ارائه شود. ابتدا لازم است چند مسأله را مورد دقت قرار داد:

۱. جدی گرفتن شبهات طرح شده در مورد ائمه علیهم‌السلام به ویژه امیرالمؤمنین و امام مهدی علیه‌السلام

هدف این کتاب، تبیین امامت و بررسی شبهاتی است که در زمان‌های گذشته بر روی آن متکلمان اسلامی پاسخ‌هایی به آنان داده‌اند؛ امروزه با شکل‌های جدیدتر، تکرار می‌شود. در این کتاب کوشیده‌ایم به شبهاتی از این قبیل پاسخ دهیم که اصل نصب از مجعولات متکلمان قرن دوم و سوم هجری است^۱ و یا این که اگر مسأله نصب صحیح بود، چرا در

۱. احمد الکاتب، *تطور الفكر السياسي الشيعي*، ص ۱۶.

قرآن کریم تکرار نشد و اگر ذکر شده بود، دیگر نزاعی اتفاق نمی‌افتاد^۱ و یا اگر نصبی در مورد امام علی علیه السلام بود، چرا آن را در روایات نبوی مشاهده نمی‌کنیم؟^۲

برخی دیگر، وقتی از این شبهات، مأیوس شدند، تلاش کردند از در دلسوزی برای جامعه اسلامی وارد شوند و گفتند: چرا باید از نصب صحبت کنیم؛ در حالی که می‌دانیم امروز بعد از قرن‌ها که از مسأله خلافت گذشته، این‌گونه بحث‌ها باعث تفرقه و تشتت جامعه اسلامی می‌شود، و عده‌ای موافق و عده‌ای مخالف خواهند بود؟ یکی از عالمان اهل سنت که در این طرح این اشکال دخالت داشته، سیف الدین آمدی است.^۳ برخی نیز تلاش کردند ثابت کنند اساساً نصب در نزد قدمای اصحاب شهرتی نداشته و به عبارت دیگر نص جلی نبوده است و اگر لازم بود، نسل‌های بعدی گزارشی از آن ارائه کنند و این‌که گزارش نکردند، خود دلیل بر اقصای نص بوده است.^۴ شکل دیگر اشکال این است اگر نصی و نصبی بود، چرا مردم و صحابه در سقیفه با ابوبکر بیعت کردند؟ این بیعت دلیل بر این است که هیچ‌گونه نصی در مورد امامت و خلافت علی علیه السلام نبوده است.^۵ برخی هم تلاش کردند با حجم گسترده روایات از امیرالمؤمنین، همه در مورد حق امیرالمؤمنین، بگویند: اگر نصی بود چرا حضرت امیر بر این نصب احتجاجی نکردند؟^۶ وقتی از این اشکال سود نبردند، چنین مطرح کردند که اگر نصی بود، علی علیه السلام برای حق خود اقدام می‌کرد و

۱. قلمداران حیدر علی، شاهراه اتحاد، ص ۲۵۴.

۲. قاضی عبدالجبار، المغنی فی ابواب التوحید و العدل، ج ۲۰، ص ۹۹؛ جرجانی، علی، محمد، شرح مواقف، ج ۳، ص ۲۶۵؛ نیکویی، حجت‌الله، تئوری امامت در ترازوی نقد، ص ۵؛ احمد الکاتب، تطور الفكر السياسي الشيعي، ص ۱۶.

۳. آمدی، سیف الدین، ایکار الأفتکار، ج ۳، ص ۴۲۰ و ۴۲۱.

۴. بغدادی، عبدالقاهر، شرح الاصول الخمسة، ص ۷۶۲؛ بغدادی، اصول الدین، ص ۱۴۸؛ آمدی، ابوالحسن، غایة المرام فی علم الکلام، ص ۳۱۹؛ کتاب الارشاد، ص ۳۵۴؛ تفتازانی، شرح مقاصد، ج ۳، ص ۴۹۱؛ جرجانی، شرح مواقف، ج ۸، ص ۳۸۶.

۵. اشعری، ابوالحسن، الأبانة، صص ۱۴۵ و ۱۲۶؛ ابن حزم، الفصل، ج ۳، ص ۱۵؛ جرجانی، شرح مواقف، ج ۸، ص ۳۸۶ و ۳۸۵؛ تفتازانی، شرح مقاصد، ج ۳، ص ۴۹۱.

۶. ابن حزم، الفصل، ج ۳، ص ۱۵؛ جرجانی، شرح مواقف، ج ۸، ص ۳۹۱؛ ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۶ ص ۱۱ و ج ۱، ص ۱۴۰.

سکوت را می‌شکست؛ در حالی که علی علیه السلام در این سال‌ها فقط سکوت کرد.^۱ این حرف را متأسفانه برخی روشنفکران غرب‌زده معاصر هم در کتاب‌های خود آورده‌اند.^۲ یکی دیگر از اشکالاتی که مطرح می‌کنند - با این که در سیره رفتاری حضرت می‌توان جواب را دریافت - این است که اگر نص بر امامت حضرت علی علیه السلام بود، چرا حضرت بعد از شش ماه، بیعت بوبکر را پذیرفت و با او بیعت کرد؛ اگر چه برخی تصریح کردند که این بیعت، ظاهری بود - باطنی بر اشک^۳ دیگر، این که اگر خلافت خلفای سه‌گانه، غاصبانه و ظالمانه بوده و خلافت، پس مسلم حضرت علی علیه السلام بود، چرا حضرت با خلفای وقت همکاری می‌کرد؟^۴ این افراد تلاش می‌کردند اصل نصوص را انکار کنند. عده‌ای نیز راه دیگری را پیش گرفتند و آن است که وجود نبی موص را در مورد حضرت علی علیه السلام پذیرفتند؛ لیکن در دلالت آن تردید نموده، می‌پایند که آنها را توجیه و یا تأویل کنند. این دیدگاه عمده معتزلی‌ها به ویژه ابن ابی الحداد معتنی است.^۵ برخی روشنفکران معاند هم چنین نظری دارند.^۶

در این کتاب تلاش شده در قبال این اشکالات پاسخ‌های منطقی، با تأکید بر ادله عقلی و نقلی ارائه گردد.

۲. عدم محدودیت پیشینه و تاریخچه این بحث به یک قرن خاص

با توجه به این که بسیاری معتقدند مسأله امامت، اولین مسأله فقهی بوده است، باید توجه داشت در بحث مصداق‌شناسی امامت یا همان امامت خاصه (شخصیت‌شناسی) جانشین

۱. فخر رازی، /الاربعین، فصل ۴، ص ۷۶؛ تفتازانی، شرح مقاصد، ج ۵، ص ۲۶۲؛ روزبهان، دلائل الصدوق، ص ۲۱ و ۳۳.

۲. حائری یزدی، حکمت و حکومت، ص ۱۴۴؛ قربانچی، احمد، خلافت الامام علی بالنص او بالنصب، ص ۲۱.

۳. اشعری، ابوالحسن، الأیانه، ص ۱۴۸؛ بغدادی، اصول الدین، ص ۱۴۹.

۴. تاریخ کامل، ج ۲، ص ۳۴۴؛ تاریخ ابن خلدون، ج ۲، ص ۹۱؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۶۱۱.

۵. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۲، ص ۲۹۶ و ج ۱۹، ص ۳۰۶.

۶. الکاتب، احمد، تطور الفكر السياسي الشيعی، ص ۲۱؛ حیدر علی قلمداران، شاهراه اتحاد، ص ۹۵ و ۹۶؛ قربانچی، احمد، خلافت الامام علی بالنص او بالنصب، ص ۱۳۶.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) اختلافات فکری و اعتقادی جدی میان اهل سنت و شیعیان به وجود آمده است. این امر، از ابتدای اسلام یعنی پس از رحلت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) پدیدار شد و کسی از اندیشمندان مسلمان - چه شیعه و چه اهل سنت - آن را انکار نمی کند. این نزاع، در طول حیات اسلام به فراخور زمان وجود داشته است. مناظرات ائمه (علیهم السلام) و اصحاب برای آنان و همین طور مناظرات عالمان دین از زمان غیبت کبرا تا زمان حال ادامه داشته و دارد؛ لذا کسی از این منظر خاص و محدوده خاصی برای آن مطرح کرد. براین اساس، بخشی آثار علمی علمای بزرگ شیعه و سنی، به بحث امامت و خلافت به طور کلی، و امامت خاصه به طور ویژه اختصاص یافته است. بیشترین سهم را در این زمینه متکلمان به عهده داشته اند، هر چند سمیت بحث به گونه ای بود که برخی مفسران، یا حدیث شناسان و حتی برخی از این زمینه سکوت نکردند و داورهای و تحلیل هایی ارائه نمودند.

۳. فراوانی منابع و متفاوت بودن نگرش

ادعا نداریم آنچه در این نوشتار آمده، کامل بدیع بوده و در هیچ کتابی نیامده است؛ بلکه هدف این بود که متناسب با زمان و رشد عقلانی بشر، با نگاه مجدد و جدیدی به مبانی و ادله، اعم از ادله عقلی و نقلی (قرآن - روایات) که در مورد امامت وجود دارد بنگریم و افق های جدیدی برای بحث و گفت و گوی علمی فراهم آوریم تا در یک فضای علمی و بدور از هرگونه تعصب و غرض ورزی، به یک نتیجه خوب و فهم عمیق تر و جامع برای نقشه راه زندگی آینده دست یابیم. سعی مؤلف بر این بود از دانش و تجربه گذشتگان به ویژه متکلمانی که در این زمینه قلم زدند بهره گیرد و از آثار بزرگانی چون شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی گرفته تا علامه حلی، خواجه نصیر الدین، فاضل مقداد، عبدالرزاق لاهیجی، و آثار متأخرین مثل علامه عبدالحسین امینی، علامه شوشتری، علامه طباطبائی، شهید مطهری و... استفاده کند.

آنچه در این نوشتار آوردیم خوشه چینی از خرمن علمای بزرگ بوده است. برخی منابع مهم در این زمینه عبارتند از:

اوائل المقالات، اثر محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)؛ *رسالة فی معنى المولى*، اثر

محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)؛ *الشافی فی الامامة*، اثر سید مرتضی علم الهدی؛
کشف المراد، اثر علامه حلی؛ *الفین*، اثر علامه حلی؛ *نهج الحق و کشف الصدق*، اثر علامه
حلی؛ *گوهر مراد*، اثر عبدالرزاق لاهیجی؛ *النجاة فی القيامة*، اثر ابن مثمیم بحرانی؛ *عقبات
الانوار*، اثر میر حامد حسین لکنهوی هندی؛ *انیس الموحیدین*، اثر محمد مهدی نراقی؛
صفاق الحق، اثر قاضی نور الله شوشتری؛ *الغدیر*، اثر علامه عبدالحسین امینی؛ *دلائل
الصدق*، اثر سید محمد باقر؛ *المراجعات* اثر سید عبدالحسین شرف الدین موسوی؛ *شیعه
در اسلام*، اثر طایبایی؛ *امامت و رهبری*، اثر شهید مرتضی مطهری؛ *راهنماشناسی*، اثر آیت
الله مصباح یزدی؛ *تفسیر قرآن*، اثر آیت الله مکارم شیرازی؛ *آیات ولایت در قرآن*، اثر آیت الله
مکارم شیرازی؛ *ولایت در قرآن*، اثر آیت الله جوادی آملی، *نفحات الازهار*، اثر آیت الله سید
علی حسینی میلانی؛ *امامت شناسی*، اثر آیت الله سید محمد حسین حسینی تهرانی و ... .
نکته قابل توجه این است که برخی از این کتبها به طور ویژه در مورد امامت تألیف
شده‌اند، ولی عمده آنها به بخشی یا بعدی از ابعاد امامت پرداخته‌اند. به هر حال در مسأله
امامت - بویژه امامت خاصه - تألیفات متعدد وجود دارد که تعدادی از آنها را برای نمونه
ذکر کردیم.